

RAPPORT

Resultaten van het archeologisch vooronderzoek op de site van de voormalige OVAM-parking

Auteur/projectleider : Bart Robberechts
Projectmedewerker : Frank Kinnaer

Bouwperceel : Sint-Katelijnestraat, Kanunnik De Deckerstraat en
binnengebied
Mechelen, afd. 1, sectie A, nrs. 758 E en 724 Z

1 Inleiding

Het plangebied bestaat uit twee percelen: een eerste perceel langs de Sint-Katelijnestraat ter hoogte van het in 1979 afgebroken huis "Pen" (nr. 38) met een te bebouwen oppervlakte van ca. 220m², en een tweede perceel langs de Kanunnik De Deckerstraat tussen nrs. 35 en 37 –de voormalige OVAM-parking– met een te bebouwen oppervlakte van ca. 2200m². Beide percelen zijn eigendom van de stad Mechelen en liggen zo goed als volledig braak. In het plangebied wordt een stadsvernieuwingsproject gerealiseerd. Het project omvat de bouw van een ondergrondse parkeergarage met ca. 120 parkeerplaatsen, verdeeld over twee niveaus. Boven de parkeergarage kunnen een 20-tal woongelegenheden worden gerealiseerd.

Gezien de omvang van de geplande bodemingrepen (voornamelijk bij de bouw van de ondergrondse parkeergarage) en de bedreiging die deze ingrepen vormen voor het bodemarchief, adviseerde de stedelijke dienst Archeologie om, voorafgaand aan de graafwerken een archeologisch onderzoek te laten uitvoeren. In een eerste fase wordt door middel van een archeologisch vooronderzoek het archeologisch potentieel van de site bepaald, nagegaan hoeveel van de totale oppervlakte van het plangebied eventueel in aanmerking komt voor verder onderzoek en –indien mogelijk– tot op welke diepte het bodemarchief reikt. De resultaten van dit vooronderzoek kunnen vervolgens aanleiding geven tot een definitieve opgraving (de tweede fase). Dit rapport vat de resultaten van het vooronderzoek samen en geeft aan of, en zo ja, waar en hoe de tweede fase van het archeologisch onderzoek moet plaatsvinden.

Op 7 maart 2008 gaf het college van burgemeester en schepenen opdracht voor de ontwikkeling van de site van de voormalige OVAM-parking (10 GG 06). Ook werd gevraagd om na te gaan of de vliet, die tot de 19de eeuw als een open water door het plangebied stroomde, terug kan worden opengelegd. Naar aanleiding van deze laatste vraag werden midden 2008 onder toezicht van Paul Temmerman van de stedelijke dienst Beheer openbaar domein een aantal sonderingen gedaan om zicht te krijgen op de precieze ligging van de vliet en de bewaringstoestand van de kademuuren. De resultaten van deze sonderingen werden door de dienst Archeologie geanalyseerd ten einde een uitspraak te kunnen doen over de aanwezigheid van archeologische resten in de bodem. Deze terreininspectie werd aangevuld met een vrij uitgebreide bureaustudie en beide vormen samen het archeologisch vooronderzoek.

2 Bureaustudie

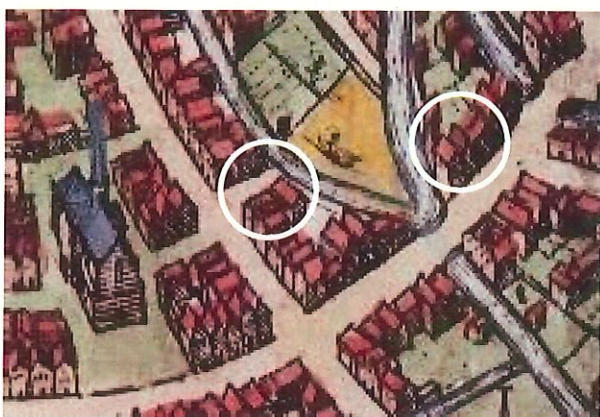
2.1 Historische bronnen

Het plangebied maakt deel uit van de laatmiddeleeuwse kern van Mechelen en wordt doorsneden door twee vlieten: (1) de Melaan en (2) de verbinding tussen de Heergracht en de Melaan. Beide vlieten komen samen in een 'vork' ter hoogte van de voormalige OVAM-parking en lopen vervolgens deels naast, deels onder huis Sint-Katelijnestraat nr. 48 door. De vlieten werden in de 19de eeuw overwelfd en zijn sindsdien aan het zicht onttrokken. De Melaan vormt van oudsher de grens tussen de Sint-Katelijneparochie en de Sint-Romboutsparochie.

Uit 1268 dateert de eerste vermelding van de Hondsbuug, die te situeren is op de plaats waar de Sint-Katelijnestraat de Melaan kruist. Wellicht gaat het om een houten constructie die pas rond 1428 werd vervangen door een stenen brug. Omstreeks het midden van de 17de eeuw neemt de brug de naam over van het nabij gelegen huis "Den Olifant" en wordt sindsdien de Olifantsbrug genoemd. In de loop van de 18de eeuw wordt de brug volledig vernieuwd.

De oudste vermelding van de Sint-Katelijnestraat dateert uit 1279. Het wegtracé bestond al in de 12de eeuw en wellicht zelfs lang voordien. Toevalsvondsten, aangetroffen in 1926 (CAI-locatie 102267), suggereren dat de oudste bewoning teruggaat tot de Romeinse tijd. De Kanunnik De Deckerstraat zou oorspronkelijk twee namen hebben gehad: het oostelijke deel werd de "Peperstraat" genoemd en het westelijke noemde men de "Dekenij". De oudste vermelding van de Peperstraat dateert uit 1311.

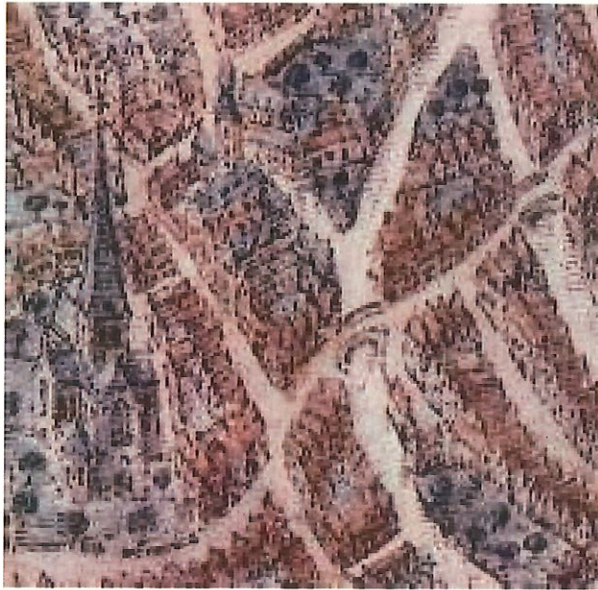
Naast de huidige staten telt de directe omgeving van het plangebied ook een verdwenen straatje, het zogenaamde "Swiveghemstraetken". Vermoed wordt dat dit Swiveghemstraetje bovenop een overwelfd deel van de verbinding tussen de Heergracht en de Melaan liep, van bij het kruispunt met de Schoutetstraat, stroomafwaarts tot halfweg het tracé richting Melaan. Het stadsplan van Braun en Hogenberg uit de 16de eeuw suggereert het bestaan van nog een tweede verdwenen straatje, dat van op de Kanunnik De Deckerstraat toegang gaf tot de oever van de verbinding tussen de Heergracht en de Melaan. Het straatje is echter op geen enkel ander stadsplan te zien.

Detail van de gravure door G. Braun en F. Hogenberg (eind 16de eeuw), met het verdwenen straatje dat van op de Kanunnik De Deckerstraat toegang gaf tot de vliet. Enkele huizen zijn duidelijk op dit straatje georiënteerd. Waarom is het niet te zien op andere stadsplannen? Is het een fantasietje van de tekenaar of net een zeer getrouwe weergave? Bemerkt in dat verband de huizen in de Katelijnestraat rechts van de samenvloeiing van de vlieten: de opeenvolging van twee diephuizen en een breedhuis komt perfect overeen met de werkelijkheid (Mechelen - Stadsarchief).

Het stadsplan van Braun en Hogenberg geeft het gebied tussen beide vlieten aan als onbebouwd, terwijl op de aquarel door J.B. De Noter (1812) naar het plan van Jan van Hanswijck uit 1576 op die plaats naast bomen toch ook duidelijk gebouwen te zien zijn. Hebben we hier te maken met het vroegere hof Van den Moere, dat in de 15de eeuw dienst deed als refugium voor de abdij van Sint-Bernards aan de Schelde? Hierover zijn

de meningen verdeeld. Het refugium van Sint-Bernards wordt immers ook aan de overkant van de Melaan, ter hoogte van het Aartsbisshoppelijk Paleis gesitueerd. Ten oosten van het plangebied, bij het kruispunt met de Schoutetstraat, bevindt zich sinds 1482 het refugium van Tongerlo. De toren is duidelijk zichtbaar op de kopie van het stadsplan van Jan van Hanswijck.

Detail van de kopie door J.B. De Noter van het plan van Jan van Hanswijck, met bovenaan de deels bebouwde landtong tussen beide vlieten (Melaan en verbinding tussen Heergracht en Melaan), daarnaast de toren van het refugium van Tongerlo en iets lager, richting plangebied, de grote gebouwen die het bouwblok Sint-Katelijnestraat - Kanunnik De Deckerstraat - Schoutetstraat - vliet volledig lijken te vullen (Mechelen - Stadsarchief).

Het hof van Chièvres, opgericht in 1509 door Willem van Croÿ, gouverneur van Keizer Karel V, zou te situeren zijn op nr. 21 in de Kanunnik De Deckerstraat. De omvang van de percelen langs de Kanunnik De Deckerstraat, te zien op het primitief kadaster (ca. 1830), doet in elk geval vermoeden dat we hier te maken hebben met een rijkere buurt. Ook het stadsplan naar Jan van Hanswijck wijst in die richting: enkele grote gebouwen, voorzien van leien daken, die het bouwblok Sint-Katelijnestraat - Kanunnik De Deckerstraat - Schoutetstraat - vliet haast volledig lijken te vullen.

Kaartje op basis van het primitief kadaster, gegeorefereerd en ingekleurd, met aanduiding van het plangebied: percelen (grijs), bebouwing (rood), wegen (wit), vlieten (blauw). Bemerk de grote omvang van de percelen langs de Kanunnik De Deckerstraat, in vergelijking met de veel smallere percelen langs de Sint-Katelijnestraat. Bij de samenvloeiing van beide vlieten staat op de punt van de landtong een klein gebouwtje. Mogen we dit interpreteren als een theehuisje of prieeltje? (Mechelen - dienst Archeologie).

Recentere kaarten zoals de Ferrariskaart (1777), het stadsplan van Hunin (1802) en het primitief kadaster (ca. 1830) tonen een gebouwtje op de punt van de landtong bij de samenvloeiing van beide vlieten. Aangezien we het niet op oudere kaarten zien en het bij Hunin en de Ferraris deel lijkt uit te maken van een uitgestrekte formele tuin, mogen we het gebouwtje wellicht als een theehuisje of een prieeltje interpreteren. De tuinen lijken tot het Aartsbisschoppelijk Paleis te behoren. Zowel bij Hunin als bij de Ferraris loopt de belangrijkste zichtas van de tuin van bij het paleis via een bruggetje tot op de landtong. Via één of twee bruggetjes lijkt de tuin echter ook van op de percelen langs de Kanunnik De Deckerstraat toegankelijk. De aartsbisschoppelijke residentie zelf kwam er op initiatief van aartsbisschop Hovius in 1596 op de terreinen van het voormalige hof van Lilloo en het refugium van Affligem (c.q. Sint-Bernards). In 1717 werd op diezelfde plaats een nieuw paleis gebouwd, in classicistische stijl.

Detail van het stadsplan door J. Hunin uit de Franse periode (1802), met het uitgestrekte tuinencomplex dat aanluit bij het Aartsbisschoppelijk Paleis en onderaan, bij de samenvloeiing van beide vlieten, het vermoedelijke theehuisje of prieeltje. Bemerk ook het bruggetje dat een verbinding met de percelen langs de Sint-Katelijnestraat doet vermoeden (Mechelen - Stadsarchief).

Links van het braakliggende perceel in de Sint-Katelijnestraat waar in 1972 het breedhuis "Pen" werd afgebroken (nr. 38), bevinden zich twee beschermde panden: huis "Den Witten Engel" (nr. 44) en huis "Diamant" (nr. 46). Beide diephuizen gaan in oorsprong minstens terug tot de tweede helft van de 16de eeuw, en gezien de datering van de straat (zie boven) vermoedelijk zelfs nog een stuk verder in de tijd. Hetzelfde geldt wellicht voor heel wat andere panden –veelal diephuizen met een gevel uit de 18de of 19de eeuw– in de Sint-Katelijnestraat. Ook in de Kanunnik De Deckerstraat werden na het weghalen van de 19de- of 20ste-eeuwse gevelbekleding enkele oudere kernen zichtbaar, bvb. bij nrs. 27 en 29. Ter hoogte van het plangebied (links van nr. 37) stonden tot 1981 de gebouwen van de voormalige meubelfabriek "Manufacture des Meubles de la Dyle", sinds 1950 "Belform" genaamd. Het betrof voornamelijk industriële constructies uit ijzer, beton, baksteen en glas, die ruwweg te dateren zijn tussen 1875 en 1950.

Voornoemde bewoningsfasen hebben sporen achtergelaten in de bodem. Bijzonder intrigerend zijn onder meer het zijstraatje van de Kanunnik De Deckerstraat dat enkel op de gravure van Braun en Hogenberg is aangegeven en de grote gebouwen die ten westen van het refugium van Tongerlo zijn aangeduid op het stadsplan naar Jan van Hanswijk. Uit alle bronnen blijkt alvast dat het nu braakliggende terrein eertijds grotendeels bebouwd was. Het bodemarchief kan ons wellicht meer vertellen over hoe deze locatie er eeuwen geleden uitzag en wie er woonde. Op het perceel langs de Sint-Katelijnestraat worden de resten verwacht van het in 1979 afgebroken huis "Pen".

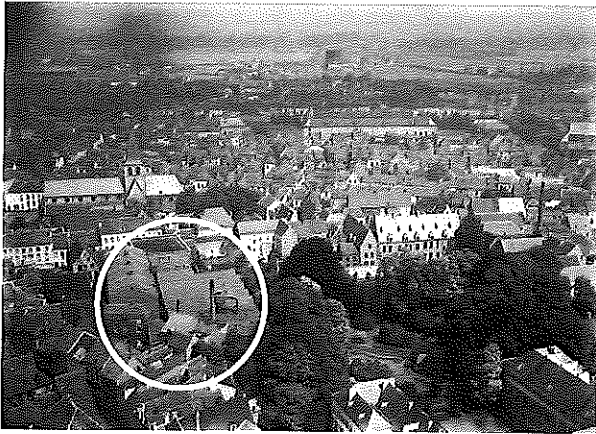

Foto uit 1929 door C. Joosen, genomen van op de Sint-Romboutstoren in noordelijke richting. Rechts op de voorgrond bevindt zich de grote tuin van het Aartsbisschoppelijk Paleis. Daarachter liggen de panden die uitgeven op de Kanunnik De Deckerstraat, met rechts het refugium van Tongerlo en vlak daarnaast vermoedelijk een restant van het hof van Chièvres. Meer naar rechts zijn de fabrieksgebouwen van de "Manufacture des Meubles de la Dyle" zichtbaar. De panden links op de voorgrond geven uit op de Sint-Katelijnestraat (Mechelen - Regionale Beeldbank).

2.2 Grondmechanisch onderzoek

Van 25 februari tot 17 maart 2009 werd door de firma Burges Geoconsult een grondmechanisch onderzoek uitgevoerd op de site van de voormalige OVAM-parking. Uit de resultaten van dit onderzoek (door middel van diepsonderingen) blijkt dat de ondergrond ongeveer als volgt is opgebouwd:

- 0 m asfaltering met daaronder verdicht grof puin
- 0,30 m zwartgrijs zand met steenkool- en puinfragmenten
- 1,50 m alluviale, slappe klei met organisch materiaal (plantenresten) en enkele puinfragmentjes
- 1,75 m alluviale, slappe klei met verschillende lenzen zandiger of leemrijk materiaal en enkele platenresten; de grondwatertafel bevond zich gemiddeld op ca. -1,80 m
- 4 m quartair zand; middelgrof, met glauconiet
- 7 m tertiair zand; fijner/vaster, met verschillende kleihoudende niveaus

De alluviale sedimenten (klei, leem en -in mindere mate- zand) werden afgezet door de Dijle in de periode voorafgaand aan de late middeleeuwen, toen de Dijle werd ingedijkt. Uit de resultaten van het booronderzoek blijkt dat het archeologisch bodemarchief een diepte bereikt van minstens -1,75 m. De maximale diepte van het bodemarchief kan echter sterk verschillen van plaats tot plaats (bvb. diepe afvalkuilen, kelders, waterputten, ...). Bij eerder onderzoek in de stadskern werden in een aantal gevallen nog archeologische sporen waargenomen op een diepte van meer dan 3 m onder het huidige straatniveau. De diepte waarop sporen kunnen worden aangetroffen, wordt mede bepaald door de oorspronkelijke topografie (bepaalde terreinen die van nature hoger of lager gelegen zijn) en de mate waarin deze oorspronkelijke topografie werd gewijzigd als gevolg van afgraving en vooral ophoging van het terrein.

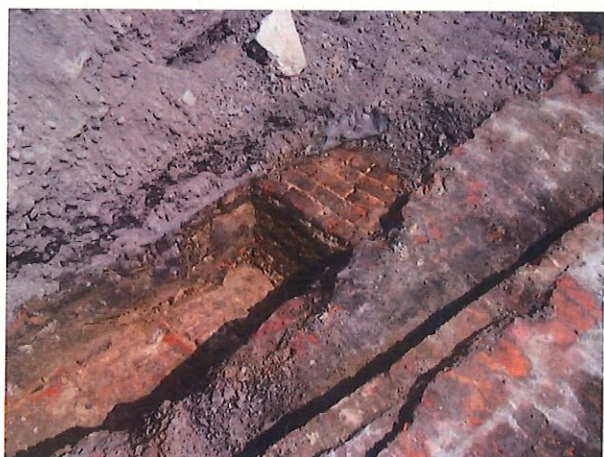
3 Terreininspectie

Bovengronds zijn nauwelijks resten bewaard van de vroegere bebouwing. Wellicht ging een deel van het laatmiddeleeuwse en postmiddeleeuwse bodemarchief verloren bij de bouw van de meubelfabriek in de 19de en 20ste eeuw. De diepte van de toenmalige funderingswerken is ons echter niet bekend. Wellicht betreft het enkel plaatselijke verstoringen. Bij een recente, oppervlakkige bodemsanering zou het bodemarchief tot een diepte van ca. -0,5 tot -1 m –afhankelijk van de bron- verstoord zijn.

Midden 2008 werden onder toezicht van Paul Temmerman van de stedelijke dienst Beheer openbaar domein een aantal sonderingen (proefsleufjes) gedaan om zicht te krijgen op de precieze ligging van de vliet en de bewaringstoestand van de kademuren. Gelijktijdig met deze werken werd door de dienst Archeologie een terreininspectie gehouden om na te gaan op welke diepte de archeologische resten zich bevinden. Tijdens de terreininspectie bleek dat de archeologische resten zich plaatselijk tot vlak onder de oppervlakteverharding van het parkeerterrein bevinden. Op andere locaties werd het intacte bodemarchief pas op een diepte van ca. -1 m bereikt.

Archeologische resten (muurwerk) op de site van de voormalige OVAM-parking (Mechelen - dienst Archeologie).

Archeologische resten (muurwerk) op de site van de voormalige OVAM-parking (Mechelen - dienst Archeologie).

4 Conclusies

Uit de resultaten van het vooronderzoek blijkt dat het plangebied eertijds grotendeels bebouwd was. Bijzonder intrigerend zijn onder meer het zijstraatje van de Kanunnik De Deckerstraat dat enkel op de gravure van Braun en Hogenberg is aangegeven (gaat het om een fantasietje van de tekenaar of om een zeer getrouwe weergave?) en de grote gebouwen die ten westen van het refugium van Tongerlo zijn aangeduid op het stadsplan naar Jan van Hanswijk (behoorden deze tot het hof van Chièvres?). Bovengronds zijn nauwelijks resten bewaard van de vroegere bebouwing. Wat restte uit de laat- en postmiddeleeuwse periodes moest immers op het einde van de 19de eeuw plaats maken voor de fabrieksgebouwen van de "Manufacture des Meubles de la Dyle".

De terreininspectie heeft uitgewezen dat de archeologische resten zich plaatselijk tot vlak onder de oppervlakteverharding van het parkeerterrein bevinden. Op andere locaties werd het intacte bodemarchief pas op een diepte van ca. -1 m bereikt. Uit de resultaten van het booronderzoek door Burges Geoconsult kon alvast worden afgeleid dat de archeologisch interessante laag een diepte bereikt van -1,75 m en meer. Elders in de stadskern werden nog sporen waargenomen op een diepte van meer dan 3 onder het huidige straatniveau. Mogelijk is dit ook het geval bij deze site.

5 Aanbevelingen

Gezien de omvang van de bodemingrepen, de bedreiging die deze vormen voor het aanwezige bodemarchief en het gebrek aan informatie betreffende de periode vóór de bouw van de meubelfabriek, adviseert de stedelijke dienst Archeologie om voorafgaand aan de bouw van de ondergrondse parkeergarage een definitieve opgraving te laten uitvoeren. Het advies betreft enkel de zone van de ondergrondse parkeergarage aan de Kanunnik De Deckerstraat (ca. 2200 m²) en de te bebouwen oppervlakte aan de Sint-Katelijnestraat (ca. 220 m²). Deze laatste zone hoeft echter enkel onderzocht te worden indien de nieuwbouw gepaard gaat met een diepe bodemverstoring. Als evenwel besloten wordt om het bodemarchief nagenoeg onaangeroerd te laten en het gebouw langs de Sint-Katelijnestraat zonder kelders op een plaatfundering op te trekken, dan komt deze zone niet in aanmerking voor een definitieve opgraving.

Op basis van de totale oppervlakte van de op te graven zone (2200 à 2420 m²), de vermoedelijke diepte waarop het bodemarchief zich bevindt (tot -1,75 à -3 m) en de aard van de sporen die er worden verwacht (diverse bewoningsfasen vanaf de middeleeuwen, complexe stratigrafie) kan een schatting gemaakt worden van de tijd en de middelen (personeel, werfinrichting, budget voor natuurwetenschappelijk onderzoek, ...) die nodig zijn om het onderzoek op een -onder meer wetenschappelijk- verantwoorde manier uit te kunnen voeren. Alvorens de definitieve opgraving van start kan gaan, moet in overleg met het agentschap R-O Vlaanderen - Onroerend Erfgoed een onderzoeksvoorstel worden uitgewerkt. Met dit voorstel kan de archeoloog die het onderzoek zal leiden een opgravingsvergunning aanvragen bij ditzelfde agentschap, conform het Decreet van 30 juni 1993 houdende bescherming van het archeologisch patrimonium, gewijzigd bij de decreten van 18 mei 1999, 28 februari 2003 en 10 maart 2006.

6 Bibliografie

- A., 2009: Verslag sondeerproeven, Resultaten van een grondonderzoek te Mechelen, FS.037/546-3704, Burges Geoconsult, Holsbeek.
- Eeman M., H. Kennes en L. Mondelaers, 1984: Bouwen door de eeuwen heen, Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Deel 9n, Stad Mechelen, Binnenstad, Gent.
- Installé H., H. Rombout en G. Croenen, 1997: Mechelen, Historische Stedenatlas van België, Brussel, 124-135.
- Installé H. e.a., 1997: Historische Stedenatlas van België, Mechelen II, Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, (1996), 51-52 en 112.